

Prikazi

Tonči Matulić: *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremenâ u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Zagreb, Glas Koncila, 2008, 2. nepromijenjeno izdanje 2009, 944 str.

Knjiga Tončija Matulića »Metamorfoze kulture – teološko prepoznavanje znakova vremenâ u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije« govori o velikim promjenama u ljudskom društvu, poglavito na polju duhovnosti, etike i bioetike, koje su nastale kao posljedica razvoja prirodnih znanosti i tehnike. Knjiga je sastavljena dijelom od tekstova koji su ranije objavljeni kao znanstveni članci ili eseji i od novih do sada neobjavljenih tekstova, a svi skupa čine koherentnu i uspješno komponiranu cjelinu. Tema kojom se autor bavi izuzetno je vrijedna i bitna za ljudsko društvo, njegovu kulturu i civilizaciju. Glavni argument za tu tezu jest činjenica da je svaka civilizacija u povijesti nastala i razvijala se unutar uređenog sustava pravila u kojem su duhovnost i moral imali presudnu ulogu. Povijest je također pokazala da su neke civilizacije i politički sustavi nestali s lica zemlje ako su te temeljne postavke sustava vrijednosti bile izopačene. Velika dostignuća na polju

znanosti i tehnike pored dobrih i opće prihvaćenih vrijednosti, imaju i ozbiljne štetne nuspojave koje predstavljaju izazove sustavima vrijednosti na kojima je utemeljena naša zapadna civilizacija. Te nuspojave ne samo da prijete našoj civilizaciji, nego nagriza i tkivo same znanosti čija misija u današnjem ozračju više nije ona izvorna, a to je spoznati istinu o materijalnom svijetu koji nas okružuje. Sa stanovišta hrvatske kulturne zbilje, pojava knjige »Metamorfoze kulture« više je nego dobrodošla, ne samo zbog toga što je to prva knjiga na hrvatskom jeziku koja sustavno razmatra utjecaj znanosti i tehnike na duhovnost, moral i općenito pogled na svijet, već i zbog specifičnog ozračja jednoga tranzicijskog društva gdje je taj utjecaj možda još gori negoli je u zemljama razvijene demokracije.

Prirodoslovlje kao začetak moderne znanosti nastalo je iz mudroslovlja, odnosno filozofije. Izvorna i jedina misija znanosti jest spoznaja istine o materijalnom svijetu. Način na koji se dolazi do tih spoznaja različit je i uključuje teorijski, eksperimentalni i empirijski pristup. Bitna i zajednička crta svakog znanstvenog pristupa jest da on mora biti zasnovan na znanstvenom problemu odnosno hipotezi. Ukoliko to nije slučaj, tada

ne možemo govoriti o znanosti, već samo o istraživanju. Naravno, sama istraživanja ili istraživačke studije također su vrijedne jer su prije svega korisne (primjerice, sustavno praćenje kvalitete voda, praćenje meteoroloških parametara, različite ekološke studije itd.). Osim toga, istraživačke studije mogu otkriti i neke nove pojedinosti na osnovi kojih se može formulirati novi znanstveni problem, odnosno hipoteza koja će biti povod znanstvenom istraživanju njezine valjanosti. U svojim začecima prirodna je znanost služila svojoj izvornoj misiji i pri tome je kreirala novi pogled na svijet, te se tako vraćala svom izvoru, tj. filozofiji. Osim kreiranja pogleda na svijet, znanost je svoju prvu društveno korisnu zadaću imala u obrazovanju. Tu je zadaću zadržala i danas u sveučilišnom sustavu visokog obrazovanja.

Znanost ima još jednu, u današnje vrijeme puno istaknutiju ulogu, a to je da se njena dostignuća stavljaju na raspolaganje tehnicima i tehnologiji koje su temelj današnjega dinamičnog razvoja ljudskog društva zasnovanog na ekonomskoj moći. Kao takva, današnja je znanost dobrim dijelom postala rob tehnike i tehnologije i udaljila se od svoje izvorne misije. Izvorna je znanost postala tehnička znanost zbog dva razloga. Prvi je taj što se za mnoga znanstvena istraživanja koristi vrlo sofisticirana metodologija koja je u svojoj biti tehnika odnosno alat. Zato se često više ističe tehnički vid znanosti nego onaj izvorni, tj. problemski. Drugi je taj što je metodologija koja se primjenjuje u modernoj znanosti često

vrlo skupa te se ne bi mogla koristiti bez financijske pomoći kapitala koji ističe tehniku kao glavni pokretač ekonomske moći. Stoga nije uopće čudno da suvremeno tehnološko-ekonomsko okružje koje mijenja i sam karakter znanosti kao društvenoga fenomena, ima utjecaja i na drugi vidik ljudskoga društva, tj. na duhovnost i moralne vrijednosti. Tonči Matulić u svojoj knjizi razmatra glavne razloge zbog kojih dolazi do devijacija na polju duhovnosti, etike i bioetike, a koje su rezultat zaslijepljenog djelovanja tehnike i kapitala.

Današnja zapadna civilizacija utemeljena je na trima postavkama: helenističkoj filozofiji, rimskom pravu i organizaciji države te judeo-kršćanskoj vjeri. U antičkoj Grčkoj kozmos predstavlja prirodu stvari koja se spoznaje razmatranjem i razmišljanjem. Priroda je stvari cjelovita i posjeduje smisao, i na tome je utemeljeno djelovanje (etika) i činjenje (tehnika). Pojava kršćanske vjere omogućuje da se kozmos shvati kao svijet koji je nastao u činu stvaranja i u koji su utkani prirodni zakoni po kojima se on ponaša. Dakako da misija kršćanske vjere nije u tome da proučava te zakone (to je misija prirodnih znanosti), već u spoznavanju istine na duhovnoj razini. Po kršćanskoj vjeri, vrijeme ide od svoga početka (stvaranja) prema kraju, tj. ispunjenju (eshatonu). Bog je tvorac svih stvorenja, dakle i čovjeka, koji je jedini stvoren na sliku Božju. Kao takav, čovjek može uspostaviti odnos s Bogom, te ući u sferu transcendencije odnosno metafizike. Upravo taj odnos s Bogom čovjeku omogućuje spoznaju moralnih

vrijednosti. Prema Tončiju Matuliću moralna je savjest posljedica intimne komunikacije s Bogom i predstavlja jezgru njegova ljudskog dostojanstva i transcendentne bogosličnosti. Jedna od bitnih postavki kršćanstva jest i postojanje slobodne volje svakog pojedinca. Upravo je slobodna volja uvjetovala da je čovjek ranjen grijehom pa se često nalazi u stanju iskušenja, patnje i unutarnje borbe. Konačni smisao kršćanske vjere jest u osobi Isusa Krista, odnosno u povijesno ostvarenom otkupljenju i spasenju. Znači misija kršćanstva jest traženje otkupljenja i spasenja koje je utemeljeno na odnosu s Bogom, tj. na tako spoznatim moralnim vrijednostima. Te univerzalne moralne vrijednosti trebale bi biti (nekad su i bile) temelj svakog ljudskog djelovanja pa tako i znanosti i tehnike. No razvoj znanosti i tehnike donio je drukčiji pogled na osnovne moralne vrijednosti, što je uzrokovalo preobrazbu znanosti u sluškinju tehnike.

Osnovni razlozi za takve promjene, prema Matuliću, su osamostaljenje (emancipacija) filozofije od kršćanske teologije (zbog autonomije uma) i osamostaljenje (emancipacija) ljudskih djelatnosti u svijetu od kršćanske etike (zbog autonomije svijeta). To je dovelo do hegemonije razuma i pojave tzv. instrumentalne racionalnosti koja ističe moć, ovladavanje, gospodarenje i manipuliranje prirodnim pojavama, a sve u svrhu postignuća tzv. ljudskih interesa. Poteškoća je u tome što čovjek više ne gleda na prirodu (kozmos) kao nositeljicu smislenoga reda, već pomoću racionalne spoznaje sam želi stvarati poredak bitka, i to prema vlas-

titim interesima (pokušaj igranja uloge Boga). Zato znanost postaje svrha tehnici i tehnologiji, a one su svrha opće ljudskom napretku zasnovanom na moći i kapitalu. Da bi se opravdao takav pogled, mora se odbaciti kršćanska etika. Zato se kršćanstvo često otvoreno i zlonamjerno kritizira kao stari i konzervativan pogled na svijet nespojiv s današnjim načinom života. Stvara se ozračje u kojem su ekonomija i materijalne vrijednosti jedina mjerila kvalitete života, naravno zahvaljujući tehnici koja je to omogućila. Težnja je kreatora novog poretka da etiku podrede tom tzv. novom sustavu »vrijednosti« koji je lansirao sam čovjek igrajući se Boga. Takvo se stanje svijesti posebno manifestira na području medicine, stvarajući neku novu bioetiku.

Tonči Matulić uvodi pojam tzv. »supermarketa« da bi opisao suvremenu liječničku kliničku praksu koja je pod snažnim utjecajem logike tržišnoga gospodarstva i profita. Klinička je praksa postala ovisna o centrima financijske moći (državna zdravstvena politika, farmaceutska industrija, trgovinske i financijske kompanije). Svima je njima prvenstveni cilj profit, a ne humani i etički zahtjevi u liječenju bolesti i očuvanju zdravlja. Zato je pacijent reduciran na pojednostavljene biotehničke i kliničke sheme, a gubi se iz vida da je ljudska osoba kompleksna duhovno-tjelesna cjelina. Najopasniji i najlukaviji način borbe protiv kršćanske etike predstavlja pokušaj relativizacije moralnih vrijednosti. Naime, u svim civilizacijama svijeta osnovna moralna pravila ista su ili vrlo slična jer je lako razlikovati dobro od zla. Nijanse koje

postoje vezane su samo za običaje pojedine civilizacije. Zato se mora konstatirati da je moral apsolutna kategorija, te da njegova relativizacija dovodi do mnogih zločina i nepravdi (pobačaj, eutanazija, ratovi za resurse, siromaštvo u većem dijelu svijeta, glad u nekim dijelovima svijeta, zagađivanje i uništavanje prirode itd.).

Osim kritika kršćanske etike od strane kreatora tehno-globalizma, svjedoci smo i kritike kršćanske vjere i teologije od strane znanosti, odnosno nekih znanstvenika. Da je taj pristup pogrešan sugeriraju nam misije koje imaju ta dva polja ljudske djelatnosti. Znanost spoznaje istinu materijalnog svijeta, dok kršćanska vjera spoznaje istinu na duhovnoj razini. Prema tome, ta se dva područja ne preklapaju pa se ne mogu ni međusobno isključivati. Pitanje »Postoji li Bog?« nije znanstveno pitanje, pa ne može biti ni znanstvenog odgovora na njega. Također, znanstvena pitanja iz genetike, evolucijske biologije ili fizike nisu vjerska (ni teološka) pitanja, pa kršćanska vjera i teologija ne mogu na njih odgovoriti. Poteškoća nastaje kad se misije znanosti i vjere odnosno teologije samovoljno prošire do sveobuhvatnosti, tj. i na razinu koja im ne pripada, pa tada nastaju apsurdni (primjerice, Dawkinsova knjiga »God delusion«, s jedne strane, ili slučaj Galileo, s druge strane). Zato je svako uplitanje znanosti u domenu vjere, odnosno teologije u područje znanosti potpuno pogrešno i uvijek završava neuspjehom.

Drugi razlog zbog čega znanost ne može odgovoriti na pitanja vezana za vjeru i duhovnost sastoji se u tome što

se znanost koristi redukcionističkom metodom. Naime, postoji više razina (hijerarhija) stvarnosti koje se mogu znanstveno proučavati. U većini slučajeva sastav se i organizacija više razine može objasniti na temelju niže razine. Znamo da se atomska jezgra sastoji od protona i neutrona, a molekula od atoma. I u jednom i u drugom slučaju postoji još i energija veze koja omogućuje da se konstituenti drže skupa. Međutim, viša razina ima i kvalitete koje se ne mogu objasniti nižom razinom tj. samo konstituentima. To znači da nam znanost u pravilu daje reducirani opis stvarnosti. U biologiji je najniža (hijerarhijski najtemeljnija) molekularna razina, pa zatim dolaze razine stanica, tkiva, organa, organizama i populacija. Osobitosti nekog organizma možemo opisati (reducirano) na temelju njegovih organa, tkiva, stanica i molekula. S druge strane, populaciju možemo opisati i bez ikakvih znanja o funkcioniranju njezinih konstituenata odnosno individua (organizama). Drugim riječima, možemo se baviti populacijskom genetikom a da ne znamo koji fiziološki i biokemijski procesi dovode do nekog fenotipa ili, primjerice, ne moramo znati da je DNA nasljedna tvar. Jedini zahtjev za genetičko proučavanje populacije jest da postoji određeno fenotipsko svojstvo koje se mendelski nasljeđuje. Interesantno je, da logički najutemeljenije biološke zakone (koji se mogu matematički formulirati) nalazimo upravo na razini populacije odnosno evolucije, s obzirom na to da je evolucijska promjena vidljiva samo na razini populacije.

No, najosnovniji biološki zakon koji bi se trebao spoznati na staničnoj i molekularnoj razini još uvijek ne poznajemo. Što je to što stanici daje život? Općenito, možemo reći da je život specifični fenomen koji uključuje posebnu organizaciju i interakcije organskih molekula čiji je jedini cilj i smisao proizvesti novi život. Dakle stanice i organizmi imaju smisao svoje egzistencije. Smisao se ne može reducirati, pa zato biologiju ne možemo reducirati samo na fiziku i kemiju. S tim su u skladu i činjenice da je u laboratoriju nemoguće načiniti umjetnu stanicu polazeći od organskih molekula, te da ne postoji tzv. spontana generacija, već sve živo nastaje od živoga. Tu treba istaknuti da je redukcionizam dobar kao znanstvena metoda (metodološki ili tehnički redukcionizam), ali je neprihvatljiv kao potpuni znanstveni opis stvarnosti (znanstveni ili filozofski redukcionizam). Slično vrijedi i za odnos znanosti i vjere, što znači da se vjera i duhovnost ne mogu objasniti posredstvom znanosti.

Suvremena znanstveno-tehnička civilizacija zbog maloprije navedenih razloga kritizira kršćansku etiku i vjeru, te zbog toga ostaje bez onoga što je najvažnije za svako ljudsko biće a to je smisao postojanja i ispunjenje (eshaton). Taj se nedostatak morao nekako nadomjestiti, pa se u suvremenom društvu promovira neki novi smisao i ispunjenje u obliku tzv. sekularne eshatologije. Uvriježilo se mišljenje da znanost i tehnika mogu odgovoriti na sva pitanja, pa tako i na ona najtemeljnija koja pripadaju području vjere i

teologije. Drugim riječima, znanost se nije samo deformirala pod utjecajem tehnike, nego je otišla i korak dalje nijećući kršćansku vjeru i teologiju, te tako postala pseudoznanost odnosno ideologija. U takvom se okružju zagovaraju vrijednosti zasnovane isključivo na materijalizmu i pozitivizmu u kojima nema mjesta za kršćanskog Boga ili za bilo koju transcendenciju. Zato ulogu Boga preuzima čovjek (tehnomenadžer), a ulogu transcendencije znanost i tehnologija. Tako se promovira uvjerenje da se pomoću znanstveno-tehničke moći može dosegnuti samootkupljenje od smrti i zla u svijetu. Kreatori tehnokonomskoga globalizma inzistiraju na takvom utopističkom svjetonazoru, a ulogu njihovih misionara preuzimaju mediji koji izobličuju stvarnost svojim senzacionalizmom i »ispiranjem mozga«. Suprotno onome što je promicala, sekularna je eshatologija proizvela strah od budućnosti, moralnu dezorijentaciju, socijalnu nesigurnost i globalnu duhovnu krizu. Puno gorih pokušaja nijekanja vjere i etike te uvođenja neke svoje sekularne eshatologije bilo je i prije u obliku zločinačkih ideologija XX. stoljeća (komunizam i fašizam) koje su posve logično propale. Tonči Matulić smatra da kršćanska teologija može i mora dati bitan doprinos promjeni dominantnog znanstveno-tehničkog svjetonazora, na kome je utemeljena utopija sekularne eshatologije. Prema njegovim riječima: »Nema nikakvog smisla priječiti napredak znanosti i tehnike, ali itekako ima smisla raskrinkavati model napretka koji samo ide za povećanjem razorne moći.« Zato teologija ne treba puritanistički odbacivati

svijet, nego treba biti spremna za istinski dijalog sa svijetom. U novom okružju i teologija mora naći novi jezik vjere koji će biti razumljiv suvremenicima. U tom je kontekstu bitno da teologija nastupi nadahnuta Kristovim evanđeljem, a ne kao institucija koja želi moć. Samo će se tako demistificirati laži, zablude i obmane sekularne eshatologije.

Na kraju, želim istaknuti da je u knjizi »Metamorfoze kulture – teološko

prepoznavanje znakova vremenâ u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije« Tonči Matulić učinio izuzetno uspješan izlet na mjesto koje spaja filozofiju, sociologiju, etiku, bioetiku i prirodne znanosti. Smatram da je djelo »Metamorfoze kulture« izniman doprinos hrvatskoj filozofiji, znanosti i kulturnoj baštini uopće.

Krunoslav Brčić-Kostić

Dražen Zetić: Čudesni dani (O ljubavi), Zagreb, Euroknjiga, 2009.

Izvirući iz samozatajnosti pjesničkoga svijeta, na pokatkad pomalo stidljiv nagovor o ljubavnoj čežnji, tankočutno mladenačka duša progovara u vremenu gdje je malo mjesta za čaroban odsjaj ljubavi. Ponirući kroz stihove, upripodobljuju se snažni (u pojedinim trenucima potresni) odjeci onoga što skučeno čuči u čovjeku, iščekujući svoj pravi čas. Tako i sam Dražen Zetić potiho progovara o svojim doživljajima nečega što iz njegove blizine nezaustavljivo iščezava. Nečemu, čemu se zameće svaki trag i gdje žive tek pokoji obrisi kišnih zora, sunčanih podneva, razigranih glasova djece na ulici... i dragih trenutaka radanja zaljubljenosti.

Ovaj mladenački spis o veličanstvenim vrhuncima ljubavi riše sumorno

podneblje gradskih vreva prozračnim poetskim bojama vedrog raspoloženja. Jarkim plavetnilom. Mediteranskim ozračjem. Svježim danima. Osjenčanim mjestima gdje se dvoje zaljubljenih, odvijeka potajno susreću i razilaze. Naposljetku i pomalo sjetno Zetić zamjećuje da uvijek ostaju samo jeke zagrljaja koji nekad u jesenskim večerima naglo zaboje, neuhvatljivi poljupci što iznenada (kao iz zasjede) zaskoče ranjiva čovjeka, uvijek iznovice s pitanjima »Hoćemo li stići?« – jer nas vazda vrijeme udaljuje – kolikogod se požurivali. Je li nekad uzalud!? Ono nam svaki put nanovo zapliće korake. Izmiče. Nezaustavljivo curi... potamnjuje želje da se neke stvari u životu ipak sazdamu u lijepe brončane kipove, porculanske figure... da zapečaćene ostaju u svijetlim danima kad smo bili sretni. Zadržati sreću, vječna je borba jednog maloga ljudskog života...